

Özcan Hıdır, Batı'da Hz. Muhammed İmajı

İstanbul: İnsan Yayınları, 2021, 491 sayfa.
ISBN 9789755749129

HUZEYFE ALKAN*

Oryantalizm her ne kadar XIX. yüzyılda akademik bir disiplin olarak temayüz etse de Batı'nın genelde İslam'a, özelde Hz. Peygamber'e ilgisinin tarihi çok daha gerilere dayanmaktadır. İslam'ın zuhurundan bugüne kadar artarak devam eden bu ilgi, akademik ve idarî görevlerini Avrupa'da yürüttüğü dönemde Özcan Hıdır için bir araştırma ve merak konusu haline gelerek emek mahsulü hacimli bir kitap olarak ortaya çıkmıştır. Yazar, Hz. Muhammed imajının tarihsel süreçte Batı'nın zihin dünyasındaki panoramasını dokuz bölüm halinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Hıdır'ın temel iddiasına göre Batı, on dört asırlık zaman diliminde temel paradigmlar değişme de büyük ölçüde Hz. Peygamber'e dair olumsuz bir imaj üretmiştir ki bu imajın temelleri Ortaçağ'da atılmış ve yansımaları günümüzde dahi hissedilmektedir.

Kitabın tamamını okumaya fırsat bulamayan okuyucu için bir imkân olan ve bir özeti ve çerçevesi sayılabilecek "Genel Panorama: Batı'da İslam ve Hz. Peygamber Algısı Üzerine Genel Bakış" başlıklı birinci bölümde yazar, Batı'nın İslam'ı ve müslümanları Ortaçağ boyunca rakip/düşman olarak gördüğünü hatta bununla da yetinmeyip Doğu'yu Hıristiyanlığın temel doktrinlerini kıstas alarak şekillendirmeye ve modernleştirmeye çalıştığını savunmaktadır (s. 27). XIX. yüzyılla birlikte, İslam ve Hz. Peygamber hakkındaki çalışmalar, her ne kadar bilimsel yöntemler kullanılarak yürütülse de yazara göre Batı'nın "öteki İslam" algısını değiştirmeye yetmemiş hatta Avrupa'nın sömürgecilik politikasına fikirsel anlamda hizmet etmiştir (s. 32-35).

Giriş bölümünde yer vermesinin daha isabetli olacağını düşündüğümüz kavramsal çerçeve ile ilgili Hıdır, *Batı'nın*, hıristiyan Avrupa'nın ideolo-

* Arş.Gör.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Research Assistant (Ph.D.), Dokuz Eylül University, Faculty of Theology. ORCID 0000-0002-8278-937X huzeyfe.alkan@deu.edu.tr

DOI: 10.26570/isad.1325170 • Gelis/Received 14.04.2023 • Kabul/Accepted 05.05.2023

Atıf/Citation Alkan, Huzeyfe, "Özcan Hıdır, Batı'da Hz. Muhammed İmajı", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 50 (2023): 165-169.

jisini temsil ettiğini kaydetmektedir (s. 37). Bu noktada kanaatimizce Hıristiyanlığın gerek Avrupa'da gerekse dünyanın diğer coğrafyalarında homojen bir bütünlük arz etmediği ve bünyesinde muhtelif fikir, inanç ve mezhepleri barındırdığı da göz önüne alınarak farklı ülke, mezhep ve etnisiteden Batılı yazarların İslam ve Hz. Peygamber hakkındaki iddia ve yaklaşımları arasında belirgin bir fikir birliği yahut ayrışma var mıdır sorusu da cevap beklemektedir. *İmaj* kavramını müellif, bir nesnenin gerçeklikten farklı olarak sunulması yahut algılanması olarak tarif etse de (s. 40), kitap özelinde kanaatimizce *imaj*, Hz. Peygamber'in, Kur'an, hadisler ve klasik İslam tarihi kaynaklarından bağımsız/farklı bir tarzda anlaşılması, anlaşılması ve yorumlanması olarak da değerlendirilebilir.

On dört asırlık zaman zarfında Batı'nın Hz. Peygamber hakkındaki fikirleri ve yaklaşımı tekdüze bir seyir izlememiştir. Batı'nın bakış açısındaki değişimleri dört aşamada inceleyen yazar, Ortaçağ'ı merkeze alarak bu dönemde Hz. Peygamber hakkındaki yetersiz ve var olan subjektif bilgilerin modern döneme kadarki etkisinin izlerini sürmektedir. Bu noktada dikkatimizi çeken husus, süreç içerisindeki bu kırılma noktalarını besleyen siyasî, askerî, dinî ve sosyolojik faktörlerin de masaya yatırılmasının lüzumudur. Hıdır, Ortaçağ'da, Hıristiyanlığın dışındaki dünyanın Batı tarafından düşman ve sapkın olarak algılandığına ve bu bakış açısından İslam'ın ve Hz. Peygamber'in de nasibini aldığına işaret etmektedir (s. 66-83). Reformasyon ve Aydınlanma ile sonrasındaki oryantalistik dönemde Hz. Peygamber'e dair algı ve yaklaşımlar Ortaçağ'a nazaran Batı'da daha olumludur, ancak buna rağmen temel paradigmlar sabit kalmıştır. Klasik kaynaklara ulaşılar bile temel kanaatleri değişmeyen olumsuz imajın dominant çehresi, kanaatimizce Batı'nın bu anlamda art niyetini ve ön yargısını gün yüzüne çıkartmaktadır. Ayrıca kitapta "Oryantalistik Dönem: Hz. Peygamber'e Dair Ortaçağ'daki İmaj ve İddiaların Bilimselleştirilmesi" başlığı altında "efrâdını câmi ağyârını mâni" bir "oryantalizm" ve "oryentalist" tanımlamasına ihtiyaç duyulduğu gözümüze çarpan hususlardandır.

Batı'nın Hz. Peygamber'e dair olumsuz imajının köklerinin Ortaçağ'a kadar uzandığı tezini ısrarla vurgulayan yazar, bu döneme özel önem atfederek kitabının dördüncü bölümünde "Ortaçağ ve Reformasyon Dönemi Batı'da Hz. Peygamber'e Dair Temel Bilgi Kaynakları"na odaklanmaktadır. Çoğu hıristiyan menşeli bu kaynaklar, bugünkü olumsuz peygamber imajının nüvesini oluşturmuş, klasik İslam kaynaklarının yerine Batı'da uzun yıllar referans alınmıştır. Önemli ölçüde Hz. Peygamber'i eskatolojik, apokaliptik, heretik, egzotik ve polemik yorumla ele alan bu çalışmalarda iddialar, zincirleme tekrarlanarak hıristiyan Batı'nın ürettiği polemîği inşa etmiştir (s. 131-39).

"Batı'da Hz. Peygamber İmajında Öne Çıkarılan Başlıca Tipolojiler" başlığı altındaki beşinci bölümde yazar, tanım ve tasvirlerin çoğunun dinî ka-

rakterli ve olumsuz olduğuna değinmektedir (s. 207-208). Bu bölümde, Batı'da klişeleşen “Medine’ye hicretten sonra aslı misyonundan ve çizgisinden uzaklaşan peygamber” tipolojisinin de bir alt başlık halinde ileriki baskılarda işlenebileceği mütevazı tavsiyemizdir. Sonrasında yazar, Batı'nın klasikleştirdiği, başta Yahudilik'ten ve Hristiyanlık'tan etkilenecek İslam'ı kuran peygamber tipolojisine geniş yer ayırmaktadır. Bu iddiaya göre, Kur'an'da yer alan bilgilerin kaynağı Yahudilik ve Hristiyanlık'tır, dolayısıyla Hz. Peygamber yeni bir din ortaya koymayıp var olan yahudi ve hristiyan kültürünü Araplar'a uyarlamıştır. Bu görüşün tabiatıyla kökeninde, İslam'ın ve Kur'an'ın orijinal ve özgün olmadığını ispatlama refleksinin yattığını söylemek mümkündür. Psikolojik arka planında ise, Batı'nın kendisi ve kendisine ait değerleri merkeze alıp (westcentrism), dışında kalan dünyayı *öteki* olarak tanımlaması (ben/öteki) veya kendi inanç, düşünce ve değerlerini yüceltmek ve üstünlüğünü ispatlamak için ötekini karalama çabasının yattığını da öne sürebiliriz. Bu noktada “Batı'nın Hz. Muhammed'e dair olumsuz imajının psikolojik ve sosyolojik temelleri”nin de yeni araştırmacılarca irdelenmesi gereken bir konu olduğu zihnimizde uyanmaktadır.

Kanaatimizce son yıllarda kabaran müslüman nüfusun da etkisiyle Batı telaşlı ve tedirgin olmalıdır ki, İslam'a, Hz. Peygamber'e ve müslümanlara karşı marjinal söylemler ve sert tepkiler bir çözüm olarak Batı'nın gündeminde sıcaklığını korumaktadır. Bu olumsuz tablo karşısında yazar, İslam dünyasında yapılması gerekenler adına genel bir reçete ve perspektif sunmaktadır. Bu anlamda ilk somut adım Batı'nın muhayyilesindeki Hz. Peygamber'e dair olumsuz imajın perde gerisindeki âmillerin doğru teşhis edilmesidir ki (s. 401-402), bu mânada gerek ülkemizde gerek diğer İslam ülkelerinde Batılı yazarların ve oryantalistlerin İslam ve Hz. Peygamber algısına dönük akademik çalışmaların artması sevindirici gelişmelerdir.

Batı ile İslam dünyası arasındaki ilişki tarih boyunca daha çok askerî düzlemde seyretmiş ve karmaşık bir grafik çizmiştir. Karşılıklı ön yargılı bakış, tarafların birbirini tanı(ya)mamasına yahut yanlış anlamasına sebep teşkil etmiştir. İslam dünyasının Batılı çalışmaları ihmal etmesi yahut tarafgir bularak ötelemesi, kitabın dokuzuncu bölümünde yer alan, “Batı'da Müslümanlarca Yazılan Sîret Eserleri ve Hz. Peygamber Hakkındaki Batılı Araştırmalara Dair Müslümanların Bazı Çalışmaları” başlığı altında kaydedilen listenin kısalığından da kolayca anlaşılabilir (s. 442-48). Bu durumun, İslam dünyasının mesaisini daha çok, kendi içinde yaşadığı siyasî, askerî, sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlarla başa çıkmaya harcamasından kaynaklandığını ifade edebiliriz. Bugün ise, büyük ölçüde ideolojik, ön yargılı ve negatif de olsa, Batı'nın zaman içerisinde geniş bir külliyata tekabül eden bu birikimi karşısında müslüman araştırmacılar ve aydın-

lar bilimsel ve metodolojik hareket etmeli, bu çalışmaların bilim dünyasına yaptığı katkıları yok saymamalı, doğru tespit ve yöntemleri kabul ve takdir etmeli, yanlı(ş) olanları duygusal değil yine kaynaklar üzerinden tenkit etme yoluna gitmelidir. Doğrudan ya da satır aralarında İslam'a ve Hz. Peygamber'e cephe alan Batılı yazarların dayandıkları bilgilerin klasik İslam kaynaklarında muhtevi, birbiriyle çelişen rivayetleri seçmeci bir yaklaşımla ele alarak öznel bir tarih yazımı ve yorumu geliştirdikleri göz önüne alındığında, söz konusu rivayetlerin mutlaka tenkit süzgecinden geçirilmesi gerektiği de izahtan vârestedir.

Batı'nın Hz. Peygamber'i keşfetmeye çalışırken inşa ettiği negatif bakış açısının ve öznel anlatımının temelinde yazarların, ideolojik arka planlarının etkisinden sıyrılamamaları ve onu bir müslümandan farklı algılamaları yatmaktadır. O, İslam dünyası tarafından dünyevî ve uhrevî bir lider, son peygamber ve vahiy destekli kutsal bir değer olarak görülürken, Batılı yazarlar onu seküler bir anlayışla ele almışlar, özellikle nebevî rolünden soyutlayarak ismi üzerinde çok rahat kalem oynatabilmişlerdir. Son yıllarda Batı'ya doğru yaşanan göç dalgası ve radikal/marjinal İslamcı grupların kendilerini Hz. Peygamber'in yılmaz takipçileri olarak sunması, Batı'da İslam'ın ve müslümanların bir tehdit ve tehlike olarak algılanmasını körüklemiştir. İlk bakışta söz konusu bu olumsuz resimden yola çıkılarak Batı kamuoyunda İslam'a ve Hz. Peygamber'e dair sempatik bir yaklaşım beklemek abesle iştigaldir. Ancak Batı'da sıkça görülen İslamofobik söz ve fiiller bir yandan İslam'a olan ilgiyi ve merakı uyandırmaya yetmiş, ilginç bir şekilde Batılılar'dan İslam'ı araştırıp seçenlerin sayısı ivme kazanmıştır. Yapılan son araştırmalar da Batı'nın bu sosyolojik gerçekle ileriki yıllarda daha fazla yüzleşmek ve sınav olmak zorunda kalacağını sinyallerini vermektedir.

Tefsir ve hadis gibi disiplinlerin Batı'nın İslam ve Hz. Muhammed algısı üzerine çalışmalara siyer ve İslam tarihi araştırmacılarından önce başladıkları ve mesafe katettikleri söylenebilir. Bu anlamda interdisipliner çalışmalarla İslam dünyasının da Batı'yı anlamasına yardımcı olacak yeni araştırmaların teşvik edilmesi, yapılması gerekenler listesine eklenebilir. Diğer yandan Hıdır'ın mevzu ettiği Batılı yazarların ve oryantalistlerin çalışmaları üzerine yayımlanan değerlendirme yazıları (book review) Batı'nın Hz. Muhammed imajını ortaya koymada önemli boşlukları doldurabilme gücüne sahiptir.

Yazarın, kronolojik ve alfabetik olarak yer verdiği, İslam'ın zuhurundan bugüne kadar Batı'da kaleme alınan, Hz. Peygamber hakkındaki çalışmaların listesi, kitabı benzerlerinden farklı ve değerli kalmaktadır. Kitap, bu yönüyle araştırmacılar ve alana ilgi duyan okuyucular için bir referans kaynağı özelliği taşımaktadır. Bu literatür içerisinde, erken dönemde Batılı yazarlar tarafından özellikle Latince telif edilen eserlerin

izinin sürülmesi ve Latince bilen genç araştırmacılar tarafından konu edilmesi bizce elzemdir. Hıdır'ın da söz konusu eserleri genelde ikinci el kaynaklardan takip etmiş olması bu zorunluluğun önemini ispatlar niteliktedir.

Avrupa'nın farklı şehirlerinde 2000'li yılların başından itibaren tertiplenen münferit ya da toplu Kur'an yakma/yırtma eylemleri, Ortaçağ'dan beri sürgit devam eden İslam düşmanlığının bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir ve Hıdır'ın kitabındaki hâkim düşüncüyü haklı çıkarmaktadır. Yine bu hakaretler ve saldırılar, Batı'nın İslam'a karşı antipati, tepki ve öfkelerini İslam'ın iki ana omurgası Kur'an ve Hz. Peygamber üzerinden yürüttüğünün ve farklı şekillerde ve platformlarda sahnelemeye devam edeceğinin ipuçlarını sergilemektedir. Çeşitliliği ve çoğulculuğu savunan postmodernist dönemde, kendinden olmayana dönük bu tahammülsüzlük ve nefretin yaşanması bir yönden şaşırtıcı ve çelişki iken, bir yönden de Batı'nın Ortaçağ'dan bu tarafa zihin kodlarında kronikleşen İslam düşmanlığının bir dışı vurumu olması hasebiyle olağan karşılanmalıdır. Batı'nın bugün İslam'a ve Hz. Peygamber'e dönük olumsuz bakış açısının ve sert tepkisinin zihni arka planında yabancı düşmanlığı ve korkusunun yani zenofobinin de yer tuttuğunu ve bu konuya kitapta temas edilmediğini belirtmekte fayda vardır.

Akademik literatürü esas almakla birlikte oryantalizmin popüler kültürde sübliminal mesajlarla gizli bir amacı barındırdığı da dikkate alındığında sadece yazılı değil, aynı zamanda sözlü, görsel, dijital ve sosyal medyadaki Hz. Muhammed imajının da yeni çalışmalarla ortaya konmasının önemi haizdir.

Yazarın gerek kullandığı dil gerek yöntem ve içeriği gerekse başvurduğu kaynaklar yönüyle akademik bir okuyucu kitlesini hedeflediği anlaşılmaktadır. Geniş bir tarih kesitinde Batı'nın Hz. Muhammed imajını etraflı ve bütüncül bir yaklaşımla ortaya koyması ve İslam'ın zuhurundan bugüne kadar Hz. Peygamber'le ilgili yapılan çalışmalarını derli toplu ihtiva etmesi kitabın en güçlü yanındır. Eserin her bir alt başlığının müstakil bir çalışma ile zenginleştirilebileceğini ve yüksek lisans/doktora seviyesinde yeni akademik çalışmalara ışık tutacağını da takdirle ifade etmek isteriz. Ayrıca yalnızca Batı'da değil, dünyanın farklı coğrafyalarında ve toplumlarında İslam ve Hz. Peygamber hakkında bir müktesebatın ve tasavvurun da hesaba katılması ve irdelenmesi gerektiği Hıdır'ın çalışmasından hareketle ulaştığımız kanaatlerden biridir. Sadece İslamî ilimler sahasında değil, Doğu-Batı ilişkilerinde dış politikaya da katkı sunabileceğini düşündüğümüz çalışmanın, son olarak imla ve noktalamada yeknesaklığın sağlanması, yazım yanlışlarının düzeltilmesi ve tekrarlardan arındırılması adına yeniden gözden geçirilmesi gerektiği acizane tavsiyemizdir.